

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚТА АЛАТЫН ОРНЫ

Қазақстан Республикасының салық жүйесінде салықтар жалпы мемлекеттік және жергілікті салықтар болып бюджетке түсетін барлық түсімдердің 70 пайызына дейін бөлінеді. Негізгі салықтардың бірі мыналар болып табылады: ҚҚС, акциз, корпоративтік табыс салығы, жер қойнауын пайдаланушылардың салықтары. Бюджеттен тыс қорларға барлық төлемдер бірыңғай әлеуметтік салыққа жинақталған. Салық қатынастары Қазақстан Республикасының Конституциясына негізделеді, сонымен қатар «Салық және басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Кодексімен (Салық кодексі), сондай-ақ қабылдануы Салық кодексінде көзделген нормативтік құқықтық актілермен реттеліп отырады.

Қазақстан Республикасының бюджетін қалыптастырудың ерекшелігі оның белгілі бір бөлігі Ұлттық қордан берілетін трансферттер есебінен қалыптастырылады, ол өз кезегінде жер қойнауын пайдаланушылардың қызметінен түсетін салықтар түсімдері нәтижесінде толықтырылады. Евразиялық экономикалық одаққа (ЕАЭО) мүше мемлекеттердегі сияқты, бюджеттің кіріс бөлігіндегі үлкен үлесті салық түсімдері құрайды. Оның ішінде ҚҚС 15-17%, пайдаға салынатын салық – 10%, жеке табыс салығы - 10% және акциздер – 4-5% құрайды.

Салық жүйелерінің негізгі сипаттамаларынан көрініп тұрғандай, біздің елдерде салықтардың бірдей түрлері бар, оларды басқарудың ұқсас үлгісі жасалды. Барлық мемлекеттерде бюджетке түсетін түсімдердің үлкен үлесі табыс салығы мен жанама салықтарға (ҚҚС, акциздер, ал Қырғыз Республикасында тағы да сатудан алынатын салық) тиесілі. Жанама салықтарға келетін болсақ, егер салық салу объектілерін, салық базаларын және салықтың осы түрлерін басқаруды салыстыратын болсақ, онда олар бірдей деп айтуға болады. Төлеушілер заңды тұлғалар, оның ішінде өз аумағында өз қызметін жүзеге асыратын ЕАЭО-ға мүше елдердің бейрезиденттері, сондай-ақ кәсіпкерлік қызметпен айналысатын жеке тұлғалар болып табылады; ЕАЭО-ға мүше болып табылмайтын мемлекеттерден жеке тұлғалар әкелетін тауарлар бойынша жанама салықтарды өндіріп алудың бірыңғай тәртібі қолданылады. Яғни, өзара саудаға әсер ететін салықтар бойынша салық жүйелерінің айырмашылықтары негізінен бірдей емес салық ставкаларынан тұрады, мысалы, ҚҚС ставкалары, тауарларға акциздер ставкалары, акцизделетін тауарлардың әртүрлі тізбелері, сондай-ақ, ең бастысы, берілетін жеңілдіктердің саны мен мөлшері.

Осы айырмашылықтарды айқындау мақсатында, ЕАЭО туралы шартпен және одақ құқығына кіретін нормативтік құқықтық актілермен ортақ экономикалық кеңістікте бизнес жүргізу үшін онтайлы орта құру мақсатында, яғни жоғарыда көрсетілген мүше мемлекеттердің салық заңнамасы нормаларының айырмашылығынан туындайтын қолайсыз жағдайларды іс жүзінде толығымен жоятын жанама салықтар алу тетігі құрылды.

Қолданыстағы салық жүйелерінің сипаттамасы негізінде Одаққа мүше мемлекеттердің салық заңнамаларын біріздендіру мен үйлестірудің негізгі бағыттарын (орындылығын), ұлттық салық жүйелерінің бір-біріне теріс өзара әсерін жою мақсатында оларды жетілдіру жөніндегі одан арғы іс-қимылдарды айқындау қажет.

Келесі нәтижелерге қол жеткізілді:

- Одаққа мүше мемлекеттердің ішкі шекараларындағы кедендік ресімдеу мен бақылау жойылды және оларды сыртқы ортаға көшіру жүзеге асырылды;
- Одаққа мүше мемлекеттердің өзара саудасын салықтық әкімшілендірудің бірыңғай тәртібі анықталды;
- елдеріміздің ішкі саудасындағы салықтық кедергілерді, шектеулер мен алып қоюларды жою бойынша жұмыс ұйымдастырылды;
- Одаққа мүше мемлекеттерде еңбек мигранттарының табыстарына салық салу кезінде кемсітпеушілік жағдайлары жасалды;
- одаққа мүше мемлекеттердің бюджетіне жанама салықтардың уақтылы және толық төленуін бақылауды қамтамасыз ететін салықтық әкімшілендіруді жүзеге асыру үшін Одаққа мүше мемлекеттердің салық органдары арасында электрондық түрде ақпарат алмасу жолға қойылған.

Салық саласындағы үндестірудің нақты алғышарттарын айқындау үшін ЕАЭО-ға мүше мемлекеттердің салық заңнамаларына, салық жүйелерінің жай-күйі тұрғысынан олардың өзгеру

серпініне, салыстыру үшін артықшылықтар мен кемшіліктерге, ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтауға талдау жүргізу қажет.

Әдебиеттер

1. О функционировании Евразийского экономического союза
<http://www.minfin.gov.by/upload/ministerstvo/cooperation/eaes.pdf>
2. Евразийский экономический союз. Вопросы и ответы. Цифры и факты. – М., 2017. – 216 с.

Сағат Т.М., Бағдат Н.Е., 1 курс (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)
Ғылыми жетекші - э.ғ.м., аға оқытушы Тиштыкбаева А.Ж

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАНК СЕКТОРЫ: ДАМУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Қазіргі экономикалық жағдайларда банк секторының жұмыс істеуінің тиімділігі мемлекеттің қаржы-экономикалық жүйесінің дамуына ғана әсер етіп қоймай, жалпы ұлттық экономиканың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Қаржы нарықтарының жаһандану және ырықтандыру процестерін, сондай-ақ қаржылық қызметтерді тұтынушылардың өсіп келе жатқан сұранысын ескере отырып, ғалымдар тарапынан да, басқарудың әртүрлі деңгейлеріндегі банк мекемелерінің басшылығы тарапынан да банк секторына назар аударылуда. Осының барлығы Қазақстан Республикасының банк секторына ерекше қызығушылық тудырады.

Жалпы, банк секторы -кез келген елдің ұлттық экономикасының маңызды құрамдас бөлігі. Банк секторында экономикалық тиімділікке қол жеткізу ішкі ортаға – тұтас банк жүйесінің элементтері ретінде жекелеген банк мекемелері арасындағы өзара іс – қимылға ғана емес, сонымен бірге елде қалыптасқан сыртқы-экономикалық және саяси жағдайларға да байланысты.

Қазақстан Республикасының банк секторын дамытудың қазіргі кезеңдегі үрдістері мен перспективалары мынадай факторлардың әсерімен айқындалады: өндіріс көлемінің, мұнай мен металға әлемдік бағалардың, экспорт көлемінің төмендеуі, ірі әлемдік державалар валюталары бағамдарының девальвациясы, сондай-ақ геосаяси оқиғалар. Осы факторлардың барлығы банк секторы қызметінің негізгі көрсеткіштеріне: капиталдың шамасы мен жеткіліктілігіне, активтердің сапасы мен құрылымына, кірістілік пен өтімділікке, корпоративтік басқаруға, реттеуші нормаларға әсер ететіні сөзсіз [2].

Қазақстан Республикасының банк секторы көрсеткіштерінің серпіні банктердің экономикадағы ресурстарды қайта бөлу және экономикалық агенттер тарапынан кредиттерге сұранысты қанағаттандыру жөніндегі жұмысы тиімділігінің жеткіліксіздігі туралы куәландырады. ЖІӨ-ге қатысты банк секторының активтері жыл басымен салыстырғанда 01.12.2019 жылға қарай 8,5% - ға ұлғайды.

2009 жылы ең жоғарғы мәні 70,8% – ға жеткен ЖІӨ-ге кредиттердің деңгейі 01.12.2019 ж. - 36,4% төмен деңгейде сақталуда.

Кесте деректері көрсеткендей, ЖІӨ-ге кредиттер сомасының төмендеуі байқалады, бұл экономика салаларын теңгерімсіз кредиттеумен, несие портфелін төмен әрараптандырумен, сондай-ақ қысқа мерзімді қорландырумен түсіндіріледі.

Еліміздегі қаржы секторын дамыту саясаты біріншіден банк секторының қаржылық тұрақтылығын арттыруды және экономиканы несиелеуді, қаржыландырудың балама көздерін дамытуға негізделген: Бірінші негізгі даму бағыты еліміздегі банк секторының тұрақтылығын арттыру болып табылады. Бұл міндеттің мақсаты Ұлттық Банктің төлем қабілетсіздігі тәуекелдерін төмендетуге және капиталдың жеткіліктілігі бойынша банктік қадағалау жөніндегі Базель комитетінің ұсынымдарын кезең-кезеңімен енгізуді жалғастыруға бағытталған қадағалау функцияларын орындау есебінен қаржы секторының тұрақтылығын арттыру жөніндегі негізгі шаралар, яғни еліміздегі екінші деңгейлі банктердің қызметін пруденциалдық реттеуді, халықаралық тәжірибелерді пайдалана отырып, банк қызметінің тәуекелдерін басқару жүйесін жетілдіру, сондай-ақ тұтастай алғанда қаржы жүйесін институционалдық дамытуды қамтамасыз ету жөніндегі жұмыстарды жүзеге асыру болып табылады [1].

Жалпы қаржы нарығындағы банк секторына тоқталатын болсақ, 2020 жылғы 10 айдың қорытындысы бойынша банк секторында тұрақты жағдай сақталды және қызметінің негізгі көрсеткіштерінің өсуі байқалды. Сонымен қатар, экономиканың барлық салаларында іскерлік